

BOGANMELDELSER

Walther Hoffmann: WACHSTUM UND WACHSTUMSFORMEN DER ENGLISCHEN INDUSTRIEWIRTSCHAFT VON 1700 BIS ZUR GEGENWART. (Probleme der Weltwirtschaft 63). Jena 1940. 284 Sider med Diagrammer og Bilag.

Rent statistisk er det vanskeligt at bedømme en bog, hvor primærmaterialet er fuldstændig udeladt, saa at der i tekst og bilag kun forekommer relative og afledede tal. I den henseende er denne bog meget forskellig fra den af samme forfatter i samme serie tidligere udgivne (*Stadien und Typen der Industrialisierung*. Probl. d. Weltwirts. 54. Jena 1931), der indeholdt en mængde absolute tal til belysning af industrialiseringens fremskriden i en stor række lande, selv om ogsaa der opgaven var at finde relative tal til angivelse af det indbyrdes forhold mellem konsumgodeindustrierne og produktionsgodeindustrierne, mellem den herskende industrigruppe og andre industrigrupper o. s. v. i forskellige perioder. Den foreliggende bog kan dog rent indholdsmæssigt set siges at være en fortsættelse af den tidligere; de beskæftiger sig begge med industrialiseringens dynamiske problemer; men medens den tidligere gav en bred oversigt over udviklingen i mange lande, er synsfeltet her indskrænket til England som det ledende industrielle land. Og det er væksttempoet og svingningerne deri, som udgør værkets hovedtema. Nærmere bestemt er det produktionsens omfang, ikke dens værdi, hvis vækst forf. sætter sig for at maale. Da der først i det tyvende aarhundrede er foretaget omfattende industrielle produktionstællinger i England, er materialet for den tidligere tids vedkommende hentet fra meget forskellige kilder, som der gøres rede for i et tillæg. I mange tilfælde maa der, navnlig for den ældre tid, anvendes repræsentative rækker, der ikke angiver selve produktionen i den paagældende industri, men hvis udvikling formentlig svarer til udviklingen i denne. F. eks. er udviklingen af bomuldsgarnsproduktionen repræsenteret ved forbruget af raabomuld fra aar til aar, hvorved man, som forf. selv bemærker, ser bort fra, at raastoffet til forskellig tid kan være udnyttet i forskellig grad, at lagerbeholdningerne har vekslet o. s. v. Forf. er selv klar over den ikke ringe usikkerhed, der klæber ved de af ham benyttede produktionsrækker.

Primærmaterialet meddeles som alt nævnt ikke i bogen. Men i en omfangrig tabel, der som bilag er føjet til denne, er der med 1913 som basisaar udregnet index numbers for produktionens størrelse aar for aar i ca. 50 industrier, deri indbefattet bjergværksdriftens forskellige grene. Kun 5 af disse rækker gaar dog tilbage til aar 1700 og knap halvdelen til aar 1800. Ud fra disse index numbers for de enkelte industrier meddeles der i samme bilagstabel vejede gennemsnit for konsumgodeindustrier, for pro-

BOGANMELDELSER

Walther Hoffmann: WACHSTUM UND WACHSTUMSFORMEN DER ENGLISCHEN INDUSTRIEWIRTSCHAFT VON 1700 BIS ZUR GEGENWART. (Probleme der Weltwirtschaft 63). Jena 1940. 284 Sider med Diagrammer og Bilag.

Rent statistisk er det vanskeligt at bedømme en bog, hvor primærmaterialet er fuldstændig udeladt, saa at der i tekst og bilag kun forekommer relative og afledede tal. I den henseende er denne bog meget forskellig fra den af samme forfatter i samme serie tidligere udgivne (*Stadien und Typen der Industrialisierung*. Probl. d. Weltwirts. 54. Jena 1931), der indeholdt en mængde absolute tal til belysning af industrialiseringens fremskriden i en stor række lande, selv om ogsaa der opgaven var at finde relative tal til angivelse af det indbyrdes forhold mellem konsumgodeindustrierne og produktionsgodeindustrierne, mellem den herskende industrigruppe og andre industrigrupper o. s. v. i forskellige perioder. Den foreliggende bog kan dog rent indholdsmæssigt set siges at være en fortsættelse af den tidligere; de beskæftiger sig begge med industrialiseringens dynamiske problemer; men medens den tidligere gav en bred oversigt over udviklingen i mange lande, er synsfeltet her indskrænket til England som det ledende industrielle land. Og det er væksttempoet og svingningerne deri, som udgør værkets hovedtema. Nærmere bestemt er det produktionsens omfang, ikke dens værdi, hvis vækst forf. sætter sig for at maale. Da der først i det tyvende aarhundrede er foretaget omfattende industrielle produktionstællinger i England, er materialet for den tidligere tids vedkommende hentet fra meget forskellige kilder, som der gøres rede for i et tillæg. I mange tilfælde maa der, navnlig for den ældre tid, anvendes repræsentative rækker, der ikke angiver selve produktionen i den paagældende industri, men hvis udvikling formentlig svarer til udviklingen i denne. F. eks. er udviklingen af bomuldsgarnsproduktionen repræsenteret ved forbruget af raabomuld fra aar til aar, hvorved man, som forf. selv bemærker, ser bort fra, at raastoffet til forskellig tid kan være udnyttet i forskellig grad, at lagerbeholdningerne har vekslet o. s. v. Forf. er selv klar over den ikke ringe usikkerhed, der klæber ved de af ham benyttede produktionsrækker.

Primærmaterialet meddeles som alt nævnt ikke i bogen. Men i en omfangrig tabel, der som bilag er føjet til denne, er der med 1913 som basisaar udregnet index numbers for produktionens størrelse aar for aar i ca. 50 industrier, deri indbefattet bjergværksdriftens forskellige grene. Kun 5 af disse rækker gaar dog tilbage til aar 1700 og knap halvdelen til aar 1800. Ud fra disse index numbers for de enkelte industrier meddeles der i samme bilagstabel vejede gennemsnit for konsumgodeindustrier, for pro-

duktionsmiddelindustrier og for den samlede industri. Til sammenligning indeholder denne oversigtstabel ogsaa index numbers for befolkningsudviklingen, transportens udvikling i dens forskellige grene o. s. v.

Men det er ikke disse angivelser af udviklingens omfang gennem hele perioden eller dele deraf, som forf. egentlig interesserer sig for og behandler i selve teksten. Det er som allerede bemærket væksttempoet fra aar til aar og svingningerne i dette tempo. Paa grundlag af de i bilaget anførte index numbers er beregnet, hvad forf. kalder de gennemsnitlige vækstkoeficienter. Og det er med dem, der fortrinsvis opereres. Anmelderen kan ikke her gaa nøjere ind paa de statistiske metoder, der er anvendt. Men det vil af det allerede anførte fremgaa, at der bag bogen ligger et usædvanlig stort baade undersøgelses- og beregningsarbejde, og at paa den anden side usikkerhedsmomenterne er mange og store. Alligevel vil den, der har beskæftiget sig en del med Englands industrielle udvikling, vistnok skønne, at forf. ikke har grebet helt ved siden af, og at han i al fald har indlagt sig stor fortjeneste ved saa eksakt, som det var ham muligt, at give et billede af et vigtigt dynamisk problem, industrialiseringens forløb i verdens tidligste industriland. Bogen er i høj grad egnet til at virke inciterende paa fremtidigt forskningsarbejde paa dette omraade. Med hensyn til fremstillingsmaaden skal endnu blot bemærkes, at der baade i bogens tekst og i tillægget findes talrige diagrammer, hvis logaritmiske skala netop lader væksttempoet træde klart frem.

Tekstfremstillingen falder, bortset fra en kort indledning og en slutning, i fire omtrent lige store afsnit. I afsnit A (s. 5—54) behandles (noget bagvendt forud for væksten i de enkelte industrier) den samlede industriproduktions vækst. Hovedresultatet bliver en paavisning af, hvorledes den gennemsnitlige væstkoefficient for industrien, der op til 1780 kun var 0,9 procent, derefter steg meget stærkt og endog fra ca. 1820 til midten af det nittende aarhundrede udgjorde over 3 procent, for saa atter at falde i slutningen af det nittende og begyndelsen af det tyvende aarhundrede. Og saa et tidsrum efter Verdenskrigen, aarene 1923—35, er medtaget; men der er ikke gjort meget ud af at behandle dette tidsrum, idet der med rette gøres opmærksom paa, at det er for kort til tydeligt at vise væksttendensen. I øvrigt sammenlignes saa denne industriproduktionens vækst med beskæftigelsens vækst, ligesom den stilles i forhold til væksten i transporten m. m. Medens det i det store og hele er produktionens omfang, dens produkt, der spørges om her i bogen, er der dog i dette afsnit ogsaa foretaget en sammenligning mellem tilvæksten i denne og tilvæksten i produktionsværdien, og det er interessant at se, især paa det s. 50 gengivne diagram, hvorledes de to tilvækstkurver under roligere forhold nogenlunde følges ad, dog saadan at igennem det 19. aarh. paa grund af tekniske forbedringer produktionens volumen vokser stærkere end dens værdi, medens det kun er i de to store uroperioder, revolutions- og napoleonskrigenes tid og tiden under og efter Verdenskrigen, at inflation bringer produktionsværdiens udviklingslinie langt op over udviklingslinien for produktionsvolumen.

I afsnit B. (s. 55—110) behandles den gennemsnitlige vækstintensitet i de enkelte industrigrene. Her kommer den store forskel mellem de enkelte industrier og industrigrupper stærkt frem, og medens den samlede indu-

striproduktion i hele det betragtede tidsrum kun viser positiv vækst fra aar til aar, forekommer der her, navnlig fra midten af det 19. aarh. og ikke mindst i bjergværksdriften, talrige negative vækstkoefficienter. Idet de enkelte industrier indeles efter forskellige synspunkter, sammenlignes vækstintensiteten i disse forskellige grupper, saaledes i konsumgode- og i produktionsmiddelindustrierne, i industrier, der arbejder for hjemmemarkedet, og dem, som arbejder til eksport, i industrier, som tilfredsstiller uelastiske og dem, der arbejder for elastiske behov o. s. v.

Det fejler dog næppe, at det afsnit af bogen, som frembyder mest interesse, og som ogsaa er udsat for at blive mest optaget til nærmere undersøgelse og kritik, er afsnit C (s. 111—67), om de bølgeformede vækstsvingninger i den industrielle produktion. Karakteristisk for vort aarhundredes økonomiske forskning er vel den store rolle, som undersøgelsen af konjunkturkredsløbet er kommet til at spille. Men det almindelige konjunkturkredsløb interesserer i nærværende sammenhæng ikke Walther Hoffmann. Heller ikke den sekulære trend gør han noget ud af. Derimod samler han opmærksomheden om visse bølgebevægelser i den industrielle produktions vækst med en bredde af ca. 18—20 aar. For at borteliminere tilfældige og kortvarige svingninger i tilvækstraten erstatter han ved mekanisk udjævning det enkelte aars tilvækstrate med et 11aarigt gennemsnit. Han er selv klar over, at metoden kan være noget tvivlsom, hvor det 11aarige gennemsnit rækker ind i perioder med voldsomme forandringer, som f. eks. i Verdenskrigens tid efter 1914. Men det er i hvert fald med kurver, der paa denne maade er udjævnede, han i dette afsnit opererer for at finde bølgebevægelsen. Bølgerne med en bredde paa ca. 18—20 aar paaviser han ikke blot i industrien, og særskilt i konsumgode- og produktionsmiddelindustrien, men ogsaa i transporten, i antallet af konkurser o. s. v. Som forklaring paa disse bevægelser gaar forf., uden at ville benægte andre forholds indflydelse, ind paa en eftervisning af, at en stor del af den faste kapital, navnlig maskiner o. lign., har en levetid af omkring 20 aar. Hvis der engang efter en standsning er kommet stærkt skub i fornyelsen af dette materiel i nogle faa aar, vil der med omtrent 20aarige mellemrum atter og atter gøre sig et behov gældende efter nyt materiel. Om nu disse bølgebevægelser har en mere almengyldig betydning, og om forklaringen holder stik, kan vel være tvivl underkastet. Men forf. har i al fald givet stødet til nærmere undersøgelser.

Afsnit D (s. 168—204) handler endelig om de strukturelle forandringer i den industrielle væksts intensitet. Hvad det her drejer sig om, er, som det nok saa anskueligt siges, »at fastslaa vendepunkterne i de enkelte industriers »levnedsløb«. Det typiske forløb indeholder efter Hoffmanns fremstilling tre stadier: 1) en fra aar til aar stigende tilvækst, 2) en fra aar til aar faldende tilvækst og 3) tilbagegang. Han fremstiller ligefrem dette forløb grafisk i en parabels form. Blandt britiske industrier, som har gennemløbet alle tre stadier, nævner han f. eks. skibsbygningsindustrien, men ogsaa i bjergværksdriften, i øl- og alkoholproduktionen og paa flere omraader blev alle tre stadier gennemløbet inden Verdenskrigen. Størstedelen af de britiske industrier befandt sig dog 1913 paa det andet stadium. Enkelte industrier afviger helt fra det almindelige skema. Saaledes var læderindustrien efter lang tids aftagende tilvækst kommet ind i en periode med

på ny stigande tillväxt, och en industri som sukkerraffinaderier, hvad der i England til op mod Verdenskrigen vilde sige sukkerraffinaderier, medens der siden er opstaaet en roesukkerindustri, har gennem 200 aar haft en temmelig jævn tillväxt, hvori der næppe kan paavises forskellige stadier. Allerede disse undtagelser fremkalder en vis skepsis over for forf.'s skema, og navnlig dets overføring til andre lande og andre omstændigheder bør vist foretages med forsigtighed. Det kan vel ogsaa siges, at hvor der regnes med relative tal, er der langt fra noget epokegørende i paavisningen af, at en industri i begyndelsen vokser langt stærkere end senere; en forholdsvis lille absolut tillväxt kan jo i en industris barndom let give en meget høj tillväkstrate, et forhold, som da ogsaa forf. selv gør opmærksom på. Men hans paastande kan virke stimulerende på den industrihistoriske forskning.

Walther Hoffmanns bog er af den slags, over for hvilke man væbner sig med en vis forsigtighed. Brugen af et sparsomt og usikkert statistisk materiale er dristig, og tendensen til generalisering kan fremkalde tvivl. Men på den anden side er forf. gaaet til opgavens løsning med ægte videnskabelig grundighed, og han er selv klar over, hvor han bevæger sig på usikker grund. I al fald er bogen et udmærket udgangspunkt for yderligere forskning.

Even Marstrand.

PROBLEME DER KRIEGSFINANZIERUNG. Vorträge gehalten an der 1. Arbeitstagung des Vereins Deutscher Wirtschaftswissenschaftler von Karl C. Thalheim, Horst Jecht, Klaus Wilhelm Rath, Hans Herbert Hohlfeld, Heinrich-Karl Nicklisch, Walther Hoffmann, Hans Kretschmar. Mit einem Vorwort von Heinrich Bechtel. Gustav Fischer, Jena 1940. 154 Sider.

Ovanstående arbete innehåller de föredrag, vilka höllas vid ett sammanträde med Verein Deutscher Wirtschaftswissenschaftler den 23. och 24. februari 1940. De utgöra ingen allsidig diskussion av den tyska krigsekonomiens problem — en sådan hade knappast kunnat offentliggöras — men återgiva dock en rad av de synpunkter, som varit bestämmande för dennas utformning.

Thalheims föredrag behandlar »Die Grundlagen der deutschen Kriegsfinanzierung«. Det framhålles bl. a., att Tyskland denna gång varken kan lita på utländska tillgodohavanden eller större lager av råvaror och konsumtionsvaror, utan krigets kostnader måste helt bäras av den löpande produktionen. Att T. likväl ser optimistiskt på Tysklands krigsekonomiska styrka motiveras framför allt med den i jämförelse med år 1913 ökade nationalinkomsten, den starkt utvecklade produktionsmedelsindustrien, fyraårsplanens resultat, samt de goda möjligheterna till blockadfri utrikeshandel. Det kan ej heller bestridas, att Tyskland även ur ekonomisk synpunkt visat sig mäktigt större krigsansträngningar än som i regel ansågs möjligt före krigsutbrottet, då man allmänt räknade med, att det ej skulle kunna hålla ut under mera än ett års intensiv krigföring.

Jecht och Rath diskutera båda olika utvägar att täcka krigskostnaderna. Jecht föreslår bl. a., att man enligt anglosachsiskt mönster uppdelar inkomstskatten i en proportionell botten-skatt och en progressiv tilläggsskatt, något som inom parentes även gjorts i Sverige ehuru vi gjort även botten-skatten svagt progressiv. Konsumtionen bör träffas av en omsättningsskatt, som lämnar den nödvändigaste förbrukningen fri men utgår med höga